

Tema: Menigheter med økt gudstjenestedeltakelse

Sensommeren 2018 utlyste Kirkerådet et ettårig oppdragsforskningsprosjekt som skulle «belyse hva som kan forklare at noen menigheter har en økende oppslutning om hovedgudstjenestene, mens gudstjenestedeltakelsen i andre menigheter synker». Det ble presisert at prosjektet skulle se «bort fra åpenbare sammenhenger som økt tilflytting av kirkemedlemmer, nytt kirkebygg eller lignende». Hovedspørsmålet Kirkerådet ville ha belyst, var: Hva kjennetegner menigheter der de har «en relativt liten nedgang i gudstjenestedeltakelse når en ser dette i forhold til et synkende antall kirkemedlemmer, at færre døpes og andre negative rammebetingelser for menigheten».

Alle de teologiske fakultetene i Norge, samt KIFO, søkte om oppdraget, men Det teologiske fakultet (TF) gikk av med seieren. Hovedgrunnen var at vår søknad ville undersøke hvilke teologiske profiler menigheter med økt oppslutning om gudstjenester har. Oppdragsgiver ville ikke først og fremst ha en religionssosiologisk kartlegging, men en analyse av det teologiske innholdet i gudstjenester som finner sted i menigheter med økt oppslutning. Mye oppdragsforskning har rapporter som sluttprodukt. Vi spurte Kirkerådet om vi kunne levere fagfellevurderte artikler, noe de var interessert i. Vi er åtte forskere og en forskningsassistent fra TF som er med i prosjektet, og fire av totalt åtte artikler er å finne i dette nummeret av *Teologisk tidsskrift*.¹

Det første vi i forskningsgruppen måtte gjøre da vi fikk oppdraget, var å velge hvilke menigheter vi skulle studere. Istedenfor å velge menigheter vi eller Kirkerådet visste om fra før, valgte vi å bruke Kirkedatabasen, som eies av Den norske kirke og driftes av NSD Norsk senter for forskningsdata. Gjennom kyndig bistand fra NSD fikk vi et datasett som inneholdt en liste over registrert gudstjenestedeltakelse fra alle menigheter i Den norske kirke i tidsrommet 2013–2017 sammenlignet med 2008–2012. Datasettet sier ikke noe om hvilke menigheter som har hatt flest gudstjenestedeltakere totalt sett i hele Den norske kirke, men hvilke menigheter det har funnet sted en økt gudstjenestedeltakelse i de seneste fem år, sammenlignet med de fem foregående årene. Siden økt medlemstall eller nye kirkebygg ikke skulle være del av undersøkelsen, valgte vi bort menigheter med disse kjennetegnene. Vi valgte også å kun ta med én menighet fra hvert bispedømme for å få en spredning i materialet, og vi så også at det var nødvendig å studere menigheter med en størrelse over 3000 personer i sognet. I menigheter med færre medlemmer enn dette fikk små endringer veldig store utslag.

1. Artikkene «Baptism and Church Growth in the Church of Norway» av Werner Jeanrond, «Gudstjenestefeiring i autenticitetens tid» av Halvard Johannessen og «Søndagsgudstjenesten: Betydning av estetiske uttrykk og deltakernes sensoriske opplevelser» av Ingvild Flakerud vil publiseres senere.

Etter utvalgsprosessen satt vi igjen med fem menigheter. Vi kontaktet alle og spurte om de kunne tenke seg å delta i undersøkelsen ved å ta imot to av våre forskere på et kortvarig feltbesøk, bestående av observasjon av én gudstjeneste og fokusgruppeintervjuer med ansatte og frivillige som medvirker under gudstjenesten, personer som deltar jevnlig på gudstjenester i menighetene, samt med den valgte og den ansatte ledelsen i menighetene. Vi spurte også etter årsmeldinger, bispevisitaser og annen dokumentasjon fra hver menighet. Fire av menighetene svarte ja; den femte svarte nei på grunn av for stort arbeidspress. Siden det alltid er frivillig å delta i forskning, aksepterte vi selvsagt dette. Samtidig syntes vi det var uheldig siden menigheten som avsto, har en mer typisk arbeidskirkeprofil enn de andre, og ville dermed bidratt til å utvide materialet som nå ligger til grunn for studien vår. Analysene i prosjektet går tett på gudstjenestene, og de medvirkende i de fire menighetene som sa ja til å delta, har derfor fått lese utkast til artiklene før publisering. De er også informert om at menighetene kan bli gjenkjent selv om vi har gjort en lett anonymisering av dem. Vi har kalt menighetene Nord, Sør, Vest og Øst, som løst indikerer hvor de er plassert geografisk.

TF er kjent for å ha et sterkt folkekirkelig engasjement. En som har bidratt til å sette ord på dette, er Hallgeir Elstad. I «Folkekyrkje i endring: Kyrkjetylogiar og auka gudstestedeltaking» analyserer Elstad de fire menighetenes ekklesiologiske profil ved å både ta i bruk og diskutere etablerte kirkesosiologiske typologier. Et av Elstads hovedfunn er at de fire menighetene har «ein folkekyrkjeleg profil», men at de også er «aktivitetskyrkjelydar». Det tydelige skillet mellom «folkekirke» og «trofelleskap» som noen ganger kommer til uttrykk i det offentlige ordskiftet, gjenfinnes i mindre grad i empirien. De konkrete menighetene må forholde seg til en virkelighet som er langt mer kompleks enn det den mer prinsipielle ekklesiologien ofte tar høyde for. Det presiseres for øvrig at Elstad som redaktør av tidsskriftet ikke har hatt noe å gjøre med vurderingen av egen artikkel i dette nummeret.

Marius Timmann Mjaaland har nylig bidratt til flere aktuelle debatter om Den norske kirke, deriblant om biskopenes hyrdebrev om dåp. I «Prekenen som hendelse» diskuterer han i hvilken grad fire prekenes, holdt i hver av de studerte menighetene på Maria budskapsdag, reflekterer menighetenes teologiske profiler. Mjaaland drøfter spesielt om prekenene overrasker eller skaper kognitiv eller følelsesmessig dissonans. Dette gjenfinnes han kun i én av prekenene; i de tre andre blir spenningene i bibelteksten «skjøvet til side med henvisning til Gud som koselig, kjærlig eller utfordrende, men likevel utilgjengelig abstrakt», ikke ulikt det Mjaaland finner i biskopenes hyrdebrev.² Artikkelen uttrykker et tydelig engasjement for at folk flest trenger mer enn et bilde av Gud som bekrefter fellesskapet og kommer oss i møte med åpne armer.

Merete Thomassen har vært en sentral premissleverandør i Den norske kirkes gudstjenestereform, og har spesielt arbeidet med bønnespråket i liturgiene. Et av begrepene som har fulgt denne reformen, er involvering. I «'Jeg brenner jo for involvering'. Involvering og delaktighet i gudstjenester med økt oppslutning» gjør Thomassen rede for hvilke forståelser av involvering hun gjenfinnes i liturgisk forskning, og analyserer hvordan involvering forstås og utformes i menighetene som inngår i prosjektet. Hun finner at involvering forstås som mer enn direkte liturgisk involvering, for eksempel som oppgaver i gudstjenester i menighetene, og argumenterer for at tilretteleggingsinvolvering og lokalsamfunnsinvolvering bør inngå i Den norske kirkes, og den liturgiske forskningens, involveringsbegrep.

Noe som er velkjent, men lite forsket på, er salmenes betydning i en gudstjeneste. Henrik

2. Bispemøtes dåpstekst: <https://kirken.no/globalassets/kirken.no/bispemotet/2019/dokumenter/bm-saksdokumenter/mai-2019/bm-27.19-satsing-pa-dap.pdf>. Dåpsteksten gjengitt i *Vårt Land*: <https://www.vl.no/nyhet/dette-er-bispemotets-dapstekst-1.1644572>.

Ødegaard, er en av Norges fremste komponister, og har utformet flere liturgiske serier som brukes i Den norske kirke. I «Salmevalg og salmesang: 'Man blir del av noe større'» kaster Ødegaard lys over hvorfor det kan oppleves bra å synge i en gudstjeneste, og mindre bra i en annen. Ved å vise hvordan salmene som ble brukt under gudstjenesten på Maria budskapsdag, ble ledet av kantor og andre musikere får han frem hva det er som gjør at fellessangen i gudstjenestene fungerte bra på alle de fire stedene vi har studert.

Samlet sett viser artiklene i dette nummeret av *Teologisk tidsskrift* ulike sider ved gudstjenestene i de studerte menighetene. De belyser aspekter som kan ha bidratt til at de fire menighetene har kunnet registrere økt gudstjenestedeltakelse – eller iallfall ikke hatt så stor nedgang som andre menigheter. Samtidig er det viktig å understreke at det ikke har vært målet for disse artiklene å gi en fullstendig forklaring på økningen i gudstjenestedeltakelsen deres. Artikkelen «Growth in a Context of Decline: Congregations in Processes of Change» går enda mer direkte inn i denne problemstillingen.³ Funnene der viser at økningen i Nord primært skyldes at de har lagt til rette for mer dåp, i Sør at de har fjernet en begrensning på antall personer i dåpsfølgene, i Vest at de har utvidet gudstjenestetilbudet sitt med mange nye gudstjenester, og at de inviterer ulike grupper i menighetene til gudstjenester, og i Øst at de i løpet av perioden kunne gjenåpne kirken og dermed gjenoppta sitt store kirkemusikalske arbeid.

Det har skjedd en empirisk vending innen teologisk, og spesielt praktisk-teologisk, forskning de seneste årene. Å studere endringsprosesser i konkrete menigheter gjør at vi som teologiske forskere får kunnskap om hvor komplekse utfordringer kirkelig ansatte og frivillige er satt til å håndtere. Vi er svært takknemlige for at menighetene Nord, Sør, Øst og Vest tok imot oss.

Elisabeth Tveito Johnsen⁴
gjesteredaktør

3. Elisabeth Tveito Johnsen, «Growth in a Context of Decline: Congregations in Processes of Change», *Studia Theologica – Nordic Journal of Theology*, under publisering.

4. Elisabeth Tveito Johnsen, førsteamanuensis ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo, er gjesteredaktør for dette nummeret av *Teologisk tidsskrift*. Hun har vært prosjektleder for «Sted, rom og praksis. Gudstjenester folk vil ha» (2018–2019).